

شورای سیاست گذاری حوزه های علمیه خواهران

مرکز مدیریت حوزه های علمیه خواهران

معاونت پژوهش

عنوان:

بررسی واژگان دخیل در قرآن کریم

و

ارتباط آن با اعجاز بیانی قرآن

استاد راهنما

حجت الاسلام والمسلمین علیرضا قائمی نیا

استاد مشاور

حجت الاسلام والمسلمین حسام الدین خلعتبری

نگارنده

معصومه عنقائی

سال تدوین

زمستان ۱۳۹۳

الرحمن الرحيم

شورای سیاست گذاری حوزه های علمیه خواهران

مرکز مدیریت حوزه های علمیه خواهران

معاونت پژوهش

عنوان:

بررسی واژگان دخیل در قرآن کریم

و

ارتباط آن با اعجاز بیانی قرآن

استاد راهنما

حجت الاسلام والمسلمین علیرضا قائمی نیا

استاد مشاور

حجت الاسلام والمسلمین حسام الدین خلعتبری

نگارنده

معصومه عنقائی

سال تدوین

زمستان ۱۳۹۳

تقدیم و تشکر

از همه کسانی که بزرگوارانه، لحظاتی از عمر شریف خویش را جهت تنظیم و تدوین این پایان نامه به اینجانب هدیه کردند، صمیمانه تشکر نموده و از خداوند مهربان بهترین پاداش هارا برایشان خواهانم.

آثارمادی و معنوی این پژوهش را تقدیم می کنم به دو فرشته مهربان زندگی ام، مادر و پدر بزرگوارم که شرایط لازم را جهت انجام این پژوهش تأمین نمودند.

چکیده

سخن از لغات دخیل در قرآن کریم از موضوعات کهن در مباحث قرآن شناسی است که تا به امروز نیز در مجامع علمی جهان در موضوعات زبان شناسی، ریشه شناسی و فقه اللغة مطرح می باشد و به نگارش آثاری - چه در قدیم و چه در جدید - انجامیده است. وجود یا عدم وجود معربات در قرآن کریم از قرون نخستین مورد گفتگو بوده است و هریک برای اثبات ادعای خویش دلایلی را عرضه نمودند، که البته دقت در سخنان هر دو گروه ما را به این نکته رهنمون می سازد که هر دو گروه جویای یک حقیقت اند و نزاع آنها لفظی است و هریک از زاویه ای به موضوع نگریسته اند. «واژگان دخیل» آن دسته از کلمات غیر عربی را گویند که وارد زبان عربی شده و با تغییراتی در آنها، در زبان عربی به کار گرفته شده و به تدریج جزء این زبان شده است. اعتقاد به وجود و عدم وجود واژگان دخیل در قرآن کریم، اختلاف نظرهایی را در این زمینه به وجود آورده است. موافقان وجود واژگان دخیل بر دلایلی چون وجود نام های خاص غیر عربی در قرآن، وجود برخی روایات دال بر وجود الفاظی در قرآن از هر زبان، عدم تنافی وجود این واژگان با عربی بودن قرآن، نزول قرآن پس از استعمال واژگان دخیل میان اعراب و این که قرآن چکیده تعالیم کتب آسمانی گذشته است، تکیه کرده اند. در مقابل، مخالفان نیز بر دلایلی از جمله تصریح آیات قرآن بر عربی بودن آن، وجود واژگان دخیل بهانه ای بر دستاویز قرار دادن تحدی قرآن، گستردگی و شمولیت زبان عربی، وجود اشتراک برخی لغات در چند زبان و منافات با قدیم بودن قرآن، استناد نموده اند، که هریک از این دلایل با نقد گروه مقابل رو به رو بوده است. اما آنچه از قرآن کریم به دست می آید، این نکته است که از ابتدای نزول آیات، بر جهانی وابدی بودن این کتاب تکیه شده است و خطاب های این کتاب عام است و روی سخن در آن بانوع انسان از هرگونه رنگ، نژاد و زبان، در طی قرون و اعصار می باشد و این البته جز از رهگذر عرضه زبانی جهانی - که همان زبان فطرت، یعنی فرهنگ جهانی است - شدنی نیست و این یعنی تکیه بر معانی مشترک وابدی؛ لیکن از نظر ظاهر و صورت ناگزیر بوده است که یک قالب بپذیرد و آن همان زبان عربی است.

- ۱۱- ابن جنی، ابوالفتح عثمان، **الخصائص**، تحقیق محمدعلی النجار، بیروت: عالم الكتاب، ۱۴۲۷.
- ۱۲- ابن قتیبه، عبدالله بن مسلم، **غریب الحديث**، تحقیق عبدالله جبوری، ج ۲، قم: دارالکتب العلمیه، ۱۴۰۸.
- ۱۳- ابن جوزی، عبدالرحمن بن محمد، **زادالمسیر**، ج ۶، بیروت: دارالکتب العربی، ۱۴۲۲.
- ۱۴- -----، **فنون الافنان فی عیون علوم القرآن**، تحقیق حسن ضیاءالدین عتر، بیروت: دارالبشائر الاسلامیه، ۱۴۰۸.
- ۱۵- البغدادی الصوفی المعروف بالخازن، علاءالدین علی بن محمد بن ابراهیم، **تفسیرالخازن المسمی لباب تأویل فی معانی التنزیل**، ج ۳، قاهره: المکتبه التجاریه الکبری، ۱۳۵۷ق.
- ۱۶- بلاسی، سیدمحمدعلی، **المعرب فی القرآن الکریم دراسته تأصیلیه دلایله**، طرابلس: جمعیه الدعوه الاسلامیه العالمیه، ۲۰۰۲م.
- ۱۷- بنت الشاطی، عایشه، **اعجازبیانی قرآن**، ترجمه حسین صابری، تهران: شرکت انتشارات علمی وفرهنگی، ۱۳۷۶.
- ۱۸- تفتازانی، سعدالدین، **شرح المختصر**، ج ۵، دارالحکمه، ۱۳۷۳.
- ۱۹- ثعالبی، عبدالرحمن بن محمد، **جواهرالحسان**، تحقیق عبدالفتاح ابوسنه و...، بیروت: داراحیاء التراث، ۱۴۱۸.
- ۲۰- جفری، آرتور، **واژه های دخیل درقرآن مجید**، ترجمه فریدون بدره ای، تهران: توس، ۱۳۷۲.
- ۲۱- الجوهری، اسماعیل بن حماد، **الصحاح اللغه**، ج ۱، تألیف وتحقیق احمدعبدالغفورعطار، تهران: امیری، ۱۳۶۸ش/۱۹۸۵م.
- ۲۲- جوالیقی، ابومنصورموهوب بن احمد، **المعرب من الکلام الاعجمی علی حروف المعجم**، تحقیق احمدمحمدشاکر، قاهره: چاپ افست تهران، دارالکتب المصریه، ۱۹۶۶.
- ۲۳- جمعی از نویسندگان، **دائرة المعارف قرآن**، ج ۲، تهیه وتدوین مرکز فرهنگ ومعارف قرآن، قم: دفترتبلیغات اسلامی، ۱۳۸۳.

- ۲۴- الحسينى اواسطى الزبيدى الحنفى، محب الدين ابى الفيض محمد مرتضى، **تاج العروس من شرح جواهر القاموس**، ج ۵ و ۳، مصر: المطبعة الخيرية، بى تا.
- ۲۵- خرماهى، بهاء الدين، **قرآن وقرآن پژوهشى**، تهران: نشرناهيودوستان، پاييز ۱۳۷۶.
- ۲۶- رضاى، رمضان، على اكبرى، پريناز، **درآمدی برواژه های دخیل درقرآن**، چ اول، تهران: سازمان مطالعه و تدوين كتب علوم انسانى دانشگاه ها(سمت)، مركز تحقيق و توسعه علوم انسانى وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامى، زمستان ۱۳۸۹.
- ۲۷- راغب اصفهانى، حسين بن محمد، **المفردات فى غريب القرآن**، تحقيق صفوان عدنان داوودى، قم: طليعه النور، ۱۴۲۷.
- ۲۸- الرمانى، ابى الحسن على بن عيسى، **ثلاث رسائل فى اعجاز القرآن فى دراسات القرآنيه و النقد الادبى**، تحقيق و تعليق محمد خلف الله، رساله دوم، قاهره: دارالمعارف، بى تا.
- ۲۹- زرکشى، محمد بن بهادر عبدالله، **البرهان فى علوم القرآن**، تحقيق يوسف مرعشى، ج ۱، چ دوم، بيروت: دارالمعرفه، ۱۴۱۵.
- ۳۰- زمخشرى، محمود بن عمر، **الكشاف**، قم: ادب الحوزه، بى تا.
- ۳۱- سيوطى، جلال الدين عبدالرحمن، **الاتقان فى علوم القرآن**، ج ۱، ترجمه مهدى حائرى قزوینى، تصحيح محمدابوالفضل ابراهيم، تهران: اميركبير، ۱۳۶۳.
- ۳۲- -----، **ريشه يابى واژه هادرقرآن**، ترجمه محمدجعفراسلامى، تهران: شركت سهامى انتشار، ۱۳۶۲.
- ۳۳- -----، **المزهر فى علوم اللغه وانواعها**، تحقيق محمدعبدالرحيم، ج ۱، بيروت: دارالفكر، ۱۴۲۵.
- ۳۴- -----، **المتوكلى**، تحقيق عبدالكريم زبيدى، بيروت: دارالبلاغه، ۱۴۰۸.
- ۳۵- -----، **المذهب فى الرد المذهب فيما وقع فى القرآن من المعرب**، تحقيق عبد الحميد العونى، قاهره: مكتبه الثقافيه الدينيه، ۱۴۳۲.
- ۳۶- -----، **معترك الاقارن فى اعجاز القرآن**، تحقيق احمد شمس الدين، ج ۱، بيروت: دارالكتب العلميه، ۱۴۰۷.

- ۳۷- سالم مکرم، عبدالعال، *اللغة العربية في رحاب القرآن الكريم*، بیروت: عالم الكتب، ۱۴۱۵.
- ۳۸- -----، *قضايا قرآنية في ضوء الدراسات اللغوية*، بیروت: مؤسسه الرساله، ۱۴۰۸.
- ۳۹- شافعی، محمدابن ادريس، *الرساله*، تحقیق احمد محمد شاکر، بیروت، المكتبه العلمیه، بی تا.
- ۴۰- صبحی، صالح، *دراسات في فقه اللغة*، بیروت: دارالعلم للملایین، ۱۹۷۰م.
- ۴۱- الصغیر، محمدحسین علی، *الدراسات القرآنیه*، قم: مکتب الاعلام الاسلامی، ۱۴۱۳.
- ۴۲- طیب حسینی، سید محمود، *درآمدی بردانش مفردات قرآن*، چ اول، قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه با همکاری حوزه علمیه خواهران، ۱۳۹۰.
- ۴۳- طباطبایی، محمدحسین، *تفسیر المیزان*، ترجمه محمدباقر موسوی همدانی، ج ۷، قم: جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، دفتر انتشارات اسلامی، ۱۳۶۴-۱۳۶۷.
- ۴۴- الطبرسی، ابوعلی الفضل بن الحسن، *جوامع الجامع*، تحقیق ابوالقاسم گرجی، چ دوم، قم: مرکز مدیریت حوزه علمیه قم، بی تا.
- ۴۵- طوسی، محمدبن حسن، *التبیان فی تفسیر القرآن*، بیروت: دار احیاء التراث العربی، بی تا.
- ۴۶- طبری، محمدبن جریر، *جامع البیان*، تحقیق صدقی جمیل العطار، ج ۷، بیروت: دارالفکر، ۱۴۱۵.
- ۴۷- عبدالنواب، رمضان، *مباحثی در فقه اللغة و زبان شناسی عربی*، ترجمه حمیدرضا شیخی، مشهد: معاونت فرهنگی و آستان قدس رضوی، ۱۳۶۷.
- ۴۸- عبدالعزیز، محمدحسن، *التعریب فی القدیم و الحدیث*، قاهره: ۱۴۱۱ق/۱۹۹۰م.
- ۴۹- عبدالقادر، عبدالحامد، *تأثیر زبان فارسی در عربی*، ج ۱، ترجمه فیروز حریری، تهران: ۱۳۴۷.
- ۵۰- فهمی حجازی، محمود، *زبان شناسی عربی*، ترجمه سیدحسین سیدی، تهران: انتشارات سمت، پاییز ۱۳۷۹.
- ۵۱- الفخر الرازی، محمدبن عمر، *مفاتیح الغیب المشتهر بالتفسیر الکبیر*، بیروت: داراحیاء التراث العربی، بی تا.
- ۵۲- قربانی، محمدعلی، *واژه های دخیل در قرآن*، مشهد: بنیاد پژوهش های اسلامی، ۱۳۸۸.

- ۵۳- قدور، احمد محمد، *مدخل الى فقه اللغة العربيه*، بيروت: دارالفكر المعاصر، ۱۹۹۹م.
- ۵۴- قاسم بن سلام، ابو عبید، *لغات القبائل الوارده في القرآن الكريم*، كويت: جامعه الكويت، ۱۴۰۴.
- ۵۵- قلعه جی، محمدرواس، *اللغة القرآن لغة العرب المختاره*، بيروت: دارالفنایس، ۱۴۰۸.
- ۵۶- معرفت، محمد هادی، *علوم قرآنی*، چ سوم، مؤسسه فرهنگی تمهید، قم: ۱۳۸۰.
- ۵۷- -----، *التمهید فی علوم القرآن*، ج ۳ و ۵، قم: مؤسسه النشر الاسلامی، بی تا.
- ۵۸- مصطفی، ابراهیم و دیگران، *المعجم الوسيط*، ج ۱، تهران: مکتبه المرتضی، ۱۳۲۷ق.
- ۵۹- المبارک، محمد، *فی فقه اللغة وخصائص العربيه*، بيروت: دارالفکر، ۲۰۰۰م.
- ۶۰- محمدی، حمید، *آشنایی با علوم بلاغی*، قم: مؤسسه فرهنگی، دارالذکر، ۱۳۸۲.
- ۶۱- ناتل خانلری، پرویز، *زبان شناسی و زبان فارسی*، چ دوم، تهران: بنیاد فرهنگ، ۱۳۴۷.
- ۶۲- النادری، محمد اسعد، *فقه اللغة مناهله ومسائله*، بيروت: المکتبه العصریه، ۲۰۰۵م.
- ۶۳- هدایت، شهرام، *بررسی زبان شناختی واژه های از قرآن کریم*، تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، ۱۳۸۴.
- ۶۴- الهاشمی، احمد، *جواهر البلاغه*، ترجمه و شرح حسن عرفان، قم: بلاغت، ۱۳۸۳.

فهرست مقالات

- ۱- آذرنوش، آذرتاش و محمد علی، سلمانی مرودست، *زبان قرآن*، مجله مقالات و بررسی ها، شماره ۷۵، دفتر اول، ۱۳۸۵.
- ۲- بلگرامی، عبدالجلیل بن احمد، *الفاظ معرب در قرآن و حدیث*، تحقیق مجید غلامی جلیسه، میراث حدیث شیعه، شماره ۲۱، ۱۳۸۹.
- ۳- حسینی زاده، عبدالرسول، *پژوهشی در واژگان دخیل در قرآن*، نشریه معرفت، شماره ۲۷۳، ۱۳۸۳.
- ۴- خادم علی زاده، عبدالامیر، *بحث فی الالفاظ الاعجمیه فی القرآن*، مجله آفاق الحضاره الاسلامیه، شماره ۱، آبان ۱۳۸۷.

۵- ربیعی آستانه، مسعود، *قرآن و واژگانه بیگانه*، مجله پژوهش های قرآنی، شماره ۳۴، تابستان ۱۳۸۲.

۶- کلانتری، ابراهیم، *وحيانی بودن الفاظ قرآن*، مجله پژوهش های قرآنی، شماره ۲۲ و ۲۱، بهار و تابستان ۱۳۷۹.

۷- مؤذن جامی، محمدهادی، *نگاهی به واژه های دخیل در قرآن مجید*، مجله آئینه پژوهش، شماره ۲۵، خرداد و تیر ۱۳۷۳.

فهرست پایان نامه

۱- میرزاجان، محمدرضا، *لغات غیرعربی قرآن کریم*، دانشگاه تهران، کارشناسی ارشد، استادراهنما: مدرس موسوی بهبهانی، ۱۳۶۵.